

Наукові перспективи
Видавнича група

Перспективи та інновації науки

СЕРІЯ "ПЕДАГОГІКА"

СЕРІЯ "ПСИХОЛОГІЯ"

СЕРІЯ "МЕДИЦИНА"

№8(54) 2025

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

Видавнича група «Наукові перспективи»

Луганський державний медичний університет

Громадська наукова організація «Система здорового довголіття в мегаполісі»

Християнська академія педагогічних наук України

Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання

*за сприяння КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва",
Центру дієтології Наталії Калиновської*

«Перспективи та інновації науки»

(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)

Випуск № 8(54) 2025

Київ – 2025

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Luhansk State Medical University

Public scientific organization "System of healthy longevity in the metropolis"

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

**All-Ukrainian Association of Teachers and Psychologists of Spiritual and Moral
Education**

*with the assistance of the KNP "Clinical Hospital No. 15 of the Podilsky District of Kyiv",
Nutrition Center of Natalia Kalinovska*

"Prospects and innovations of science"

(Series" Pedagogy ", Series" Psychology ", Series" Medicine ")

Issue № 8(54) 2025

Kiev – 2025

ISSN 2786-4952 Online

УДК 001.32:1/3](477)(02)

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8\(54\)](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54))

«Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)»: журнал. 2025. № 8(54) 2025. С. 2500

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021
№ 1017 журналу присвоєно категорію "Б" із психології та педагогіки**

**Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.04.2023
№ 491 журналу присвоєно категорію "Б" із медицини: спеціальність 222**

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 18.08.2024, № 6/8-25)

Журнал видається за підтримки КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру дієтології Наталії Калиновської.

Журнал заснований з метою розвитку наукового потенціалу та реалізації кращих традицій науки в Україні, за кордоном. Журнал висвітлює історію, теорію, механізми формування та функціонування, а, також, інноваційні питання розвитку медицини, психології, педагогіки та. Видання розраховано на науковців, викладачів, педагогів-практиків, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, здобувачів вищої освіти, громадсько-політичних діячів. Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar.

Голова редакційної колегії:

**Жукова Ірина
Віталіївна**

кандидат наук з державного управління, доцент, Лауреат премії Президента України для молодих вчених, Лауреат премії Верховної Ради України молодим ученим, директор Видавничої групи «Наукові перспективи», директор громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Головний редактор: Чернуха Надія Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна).

Заступник головного редактора: Торяник Інна Іванівна - доктор медичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії вірусних інфекцій Державної установи «Інститут мікробіології та імунології імені І.І. Мечникова Національної академії медичних наук України» (Харків, Україна);

Заступник головного редактора: Сіданіч Ірина Леонідівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна);

Заступник головного редактора: Жуковський Василь Миколайович — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови Національного університету "Острозька академія" (Рівне, Україна).

Редакційна колегія:

1. Бабова Ірина Костянтинівна - доктор медичних наук, професор, професор кафедри дефектології та фізичної реабілітації, ДЗ "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського" (Одеса, Україна)
2. Бабчук Олена Григорівна — кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
3. Бахов Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
4. Балахтар Катерина Сергіївна - здобувач ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053. Психологія, старший викладач кафедри іноземних мов в Національному університеті ім. О. О. Богомольця (Київ, Україна)
5. Бартенєва Ірина Олександрівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
6. Біляковська Ольга Орестівна — доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна)
7. Вадзюк Степан Нестерович - доктор медичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, почесний академік Національної академії педагогічних наук України, завідувач кафедри фізіології з основами біоетики та біобезпеки Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського України (Тернопіль, Україна)
8. Вовк Вікторія Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Державного університету ім. Станіслава Сташіца в Пілі (м. Піла, Польща)
9. Гвождєв Сильвія — кандидат наук, Державна професійна вища школа ім. Якуба з Парадижу в Гожуві-Великопольському (Польща)
10. Гетманенко Людмила Миколаївна - старша викладачка кафедри природничо-математичної освіти і технологій Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

Барна Х.В., Чекан О.І. <i>ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНЕ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ ПРИ ДИСЛАЛІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПОРУШЕННЯ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ</i>	124
Бобир О.І. <i>ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS У МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ-ХУДОЖНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ</i>	136
Бондаренко А.П. <i>МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ВІЙСЬКОВО-СПЕЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТ- НОСТЕЙ ОФІЦЕРІВ ЗАПАСУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВВНЗ</i>	148
Браславська О.В. <i>ТРАНСВЕРСАЛЬНИЙ ПІДХІД У ЗАСТОСУВАННІ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ</i>	159
Брижак Н.Ю. <i>ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ STEM-ОСВІТИ В УРОЧНИЙ І ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС У РОБОТІ З МОЛОДШИМИ ІШКОЛЯРАМИ</i>	171
Брюховецька І.В. <i>МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ТА ХІМІЇ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН</i>	184
Бухнієва О.А., Дзюба О.А. <i>ЯВИЩЕ СИНТЕЗУ МИСТЕЦТВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА</i>	192
Ватаманюк Г.П. <i>ТЕАТРАЛІЗОВАНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК МЕТОД ОВОЛОДІННЯ МОВЛЕННЯ СВО-КУЛЬТУРНИМИ ПРАКТИКАМИ ВОЄННОГО ЧАСУ</i>	202
Величко Л.Ю., Гришина Н.М., Редін П.О. <i>ІНКЛЮЗИВНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГО- ТОВКИ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ: ЛЮДИНОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД</i>	215
Вишник О.О., Цись Д.І., Литвинов А.С. <i>ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ІНТЕГРАЦІЇ ФІЗКУЛЬТУРНОЇ ТА ІНФОРМАТИЧНОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ</i>	228
Візнюк І.М., Долинний С.С., Токар Л.П., Пінаєва О.Ю., Єнютіна О.Ф. <i>ВОЛОНТЕРСЬКІ ПРАКТИКИ ЯК РЕСУРС ПІДТРИМКИ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ</i>	241

УДК 376:81'233:616.89-008.434:003-028.31(045)

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8\(54\)-124-135](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-8(54)-124-135)

Барна Христина Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, тел.: (050)183-65-00, <http://orcid.org/0000-0002-0555-6062>.

Чекан Оксана Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти, Мукачівський державний університет, вчитель-логопед логопедичного пункту управління освіти, культури, молоді та спорту виконавчого комітету Мукачівської міської ради, м. Мукачево, тел.: (050) 188-89-13, <https://orcid.org/0000-0002-3480-6366>

ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНЕ НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ ПРИ ДИСЛАЛІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ПОРУШЕННЯ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена проблемі фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення при дислалії та вплив його на порушення писемного мовлення. Відмічається, що правильне мовлення є передумовою всестороннього розвитку особистості дитини та одним із показників готовності дитини до навчання у школі. З'ясовано, що несформованість фонематичної сторони мовлення є причиною порушення усного та писемного мовлення. Правильне писемне мовлення напряму залежить від правильного усного мовлення. Відмічається, що з кожним роком збільшується кількість дітей, що мають фонетико-фонематичне недорозвинення. Учені відмічають, що незначні відхилення у мовленнєвому розвитку дитини спричиняють труднощі в засвоєнні навчального матеріалу із предметів мовного циклу. Визначено різницю між фонетико-фонематичним недорозвиненням та фонетичним недорозвиненням мовлення. Діти з ФНМ добре розуміють мовлення оточуючих, а з ФФНМ мають труднощі у розумінні інших людей. До фонетико-фонематичних порушень відносять дислалію, дизартрію та ринолалію. ФФНМ при дислалії проявляється в порушенні звуковимови, має труднощі з розрізнення звуків, обмежений словниковий запас, можуть виникати помилки у вживанні граматичних форм слів та впливає на письмо та читання. Причини ФФНМ при дислалії можуть бути функціональні, органічні та можуть передаватися спадково. Розкрито етапи розвитку фонематичних процесів. У дітей з ФФНМ порушення звукової сторони мовлення виражені фонематичними: заміна або змішування звуків і фонетичними – викривленням звуків. Найчастіше артикуляторно складні звуки замінюються більш простими. Діти з ФФНМ зазнають труднощів з оволодінням фонематичним аналізом. Вони нездатні виділити звуки на тлі слова, визначити

їх послідовність і кількість, що є наслідком порушеної звуковимови, важко дається вимова складних слів і слів зі збігом приголосних. При обстеженні часто виявляються помилки граматичного характеру в узгодженні частин мови, словозміні і вживанні прийменників та особливості протікання вищих психічних функцій. За ступенем прояву порушень поділяють на легку, середню та важку ступінь. Під час корекції ФФНМ потрібно використовувати комплексний підхід.

Ключові слова: фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення, фонетичне недорозвинення мовлення, дислалія, усне, писемне мовлення, ступені, етапи, корекція.

Barna Khrystyna Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor, Department of Preschool and Special Education, Mukachevo State University, Mukachevo, tel.: (050)183-65-00, <http://orcid.org/0000-0002-0555-6062>.

Chekan Oksana Ivanivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool and Special Education at Mukachevo State University; Speech therapist at the Speech Therapy Center of the Department of Education, Culture, Youth and Sports of the Executive Committee of the Mukachevo City Council, Mukachevo, tel.: (050) 188-89-13, <https://orcid.org/0000-0002-3480-6366>

PHONETIC-PHONEMIC UNDERDEVELOPMENT OF SPEECH IN DISLALIA AND ITS IMPACT ON WRITTEN LANGUAGE DISORDERS

Abstract. The article has been devoted to the problem of phonetic and phonemic underdevelopment of speech in dyslalia and its impact on written speech disorders. It has been noted that correct speech is a prerequisite for the comprehensive development of a child's personality and one of the indicators of a child's readiness for school. It has been established that the underdevelopment of the phonemic aspect of speech is the cause of disorders in oral and written speech. Correct written speech directly depends on correct oral speech. It has been noted that the number of children with phonetic-phonemic underdevelopment is increasing every year. Scientists note that minor deviations in a child's speech development cause difficulties in learning language subjects. The difference between phonetic-phonemic underdevelopment and phonetic underdevelopment of speech has been determined. Children with FUM understand the speech of those around them well, while those with FUP have difficulty understanding other people. Phonetic-phonemic disorders include dyslalia, dysarthria, and rhinolalia. FFNM in dyslalia manifests itself in impaired speech, difficulty distinguishing sounds, limited vocabulary, errors in the use of grammatical forms of words, and affects writing and reading. The causes of FFNM in dyslalia can be functional, organic, and hereditary. The stages of development of phonemic processes have been revealed. Children with SLI have phonemic speech disorders: replacement

or mixing of sounds and phonetic disorders – distortion of sounds. Most often, articulatory complex sounds are replaced by simpler ones. Children with SLI have difficulty mastering phonemic analysis. They are unable to distinguish sounds within words, determine their sequence and number, which is a consequence of impaired sound perception, and have difficulty pronouncing complex words and words with consonant clusters. During examination, grammatical errors are often found in the coordination of parts of speech, word inflection, and the use of prepositions, as well as peculiarities in the functioning of higher mental functions. Depending on the severity of the disorders, they are classified as mild, moderate, or severe. A comprehensive approach is required when correcting FFM.

Keywords: phonetic-phonemic speech underdevelopment, phonetic speech underdevelopment, dyslalia, oral speech, written speech, degrees, stages, correction.

Постановка проблеми. Мовлення – основний засіб спілкування та взаємодії зі світом. Правильне мовлення є передумовою всестороннього розвитку особистості дитини та одним із показників готовності дитини до навчання у школі. Мовлення дитини не є чимсь вродженим, його становлення та формування відбувається в перші роки життя. Сприймання і розуміння мови оточуючих, вираження власних бажань, думок, спілкування з дорослими та однолітками – усе це активно вводить дитину в життя, збагачує мислення, сприяє інтелектуальному розвитку і формуванню гармонійно розвиненої особистості. Мовлення кожної дитини має свої індивідуальні особливості, які свідчать про її неповторність, умови розвитку, середовище, в якому вона перебуває, культуру спілкування в родині тощо. В основі порушення усного та писемного мовлення лежить несформованість фонематичної сторони мовлення. Розвиток мовлення, у тому числі вміння чітко вимовляти звуки і розрізняти їх, тобто володіти фонематичним слухом, одне з основних завдань підготовки до навчання у школі, запорука успішного засвоєння письма і читання. Письмове мовлення формується на основі усного. Недорозвинення фонематичного слуху призводить до загальної шкільної неуспішності та формування дислексії та дисграфії. Якщо дитина не розрізняє і не вимовляє правильно звуки мови, то під час письма вона буде пропускати чи замінювати їх. Готуючись до школи, дитина опановує грамоту та розвиває навички читання, а основа для цього – повноцінне мовлення. Діти з фонетико-фонематичним недорозвиненням мови стикаються з серйозними проблемами при навчанні читання та письма, а також схильні до ризику формування дислексії та дисграфії в шкільному віці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вади звуковимови у комплексі з недорозвиненням фонематичних процесів є найпоширенішими мовленнєвими порушеннями у дітей дошкільного віку. З кожним роком спостерігається суттєве збільшення кількості дітей, що мають фонетико-фонематичне недорозвинення. Навіть незначні відхилення у мовленнєвому розвитку дитини спричиняють труднощі в засвоєнні навчального матеріалу із предметів мовного циклу

відмічають М. Савченко, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофименко, Н. Чередніченко, М. Шеремет та ін. Методи діагностики та корекції мовних порушень у дітей вивчали (С. Коноваленко, О. Олексюк, І. Полатайко, Ю. Рібцун, Н. Шевченко та ін.), а підготовку до повноцінного навчання грамоти (Н.Гаврилова, Н.Кравець, С.Конопляста, І.Марченко, І.Мартиненко, М.Плешканівська, В.Тарасун, В.Тищенко, Н.Чередніченко, М.Шеремет та ін.).

Мета статті (постановка завдання) розкрити проблему порушення мовлення у дітей з дислалією, що мають фонетико-фонематичне недорозвинення та його вплив на формування грамоти в умовах шкільного навчання. Визначити основні напрямки роботи з успішного подолання фонетико-фонематичних розладів.

Виклад основного матеріалу.

Фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (ФФНМ)- це порушення процесів формування вимови в дітей із різними мовленнєвими розладами через недоліки сприйняття на слух і вимови фонем.

Складовою структурою фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення є фонетичне недорозвинення мовлення. Фонетичне недорозвинення мовлення (ФНМ) та фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (ФФНМ) є двома різними типами порушень мовлення, проте вони мають певні подібності. Розберемо відмінності між фонетичним недорозвитком мовлення (ФНМ) та фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення (ФФНМ) докладніше, щоб допомогти краще зрозуміти ці два типи порушень.

Важливо відрізнити ФФНМ від фонетичного недорозвинення мовлення (ФНМ). При ФНМ порушена лише вимова окремих звуків, тоді як при ФФНМ порушений процес сприйняття та розрізнення звуків на слух. ФНМ насамперед пов'язане з артикуляцією, тобто з тим, як дитина вимовляє окремі звуки. На відміну від цього, ФФНМ містить у собі проблеми не лише з артикуляцією, а й зі сприйняттям звуків, їхньою диференціацією та аналізом.

Якщо за ФНМ дитина замінює, викривляє або опускає звуки в словах, то за ФФНМ до цих проблем додаються помилки в утворенні та аналізі слів на слух, а також утруднення в читанні та письмі через порушення фонематичного сприйняття.

Важлива відмінність полягає в тому, що діти з ФНМ добре розуміють мовлення оточуючих, у той час як дітям із ФФНМ складніше зрозуміти інших людей, особливо якщо мовлення швидке або нечітке.

У роботі з дітьми з ФНМ логопед акцентує увагу на артикуляції, допомагаючи їм правильно вимовляти звуки. У разі ж ФФНМ корекційні заняття включають розвиток фонетичних і фонематичних навичок, а також тренування слухового сприйняття та мовленнєвої моторики.

Фонематичне сприйняття має найважливіше значення для повноцінного засвоєння звукової сторони мови. До категорії дітей із ФФНМ належать діти з нормою слуху та інтелекту [5].

Дитина в 5-6 років повинна вміти виокремлювати голосні звуки в слові, виділяти перший і останній звуки в словах, виділити звуки на тлі слова, визначити їх послідовність і кількість. ФФНМ може призвести до труднощів у розрізненні звуків, обмеженого словникового запасу та помилок у письмі, пов'язаних зі звуковим аналізом. Інші Можливі труднощі з розрізненням звуків, аграматизми, а також загальне недорозвинення мовлення, що впливає на письмо та читання.

У дітей з ФФНМ інтелект і фізіологічний слух збережені, але присутній розлад особливого фонематичного слуху, який сприяє розрізненню і впізнаванню фонем мови, а також спостерігаються дефекти вимовної сторони мови. Структура дефекту характеризується не сформованою звуковою стороною мови, порушенням складової структури слова і диференціації звуків, схожих за артикуляторними і акустичними ознаками, а також не різко вираженими лексико-граматичними порушеннями. Проблема з промовою, а саме не сформована її звукова сторона, яка характеризується фонематичними і фонетичними дефектами, називається фонетико-фонематичним недорозвиненням мови (ФФНМ). Головним фактором виявлення ФФНМ є не завершене формування процесів сприйняття фонем, близьких за акустико-артикуляційними характеристиками і їх вимови. Фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення об'єднує групу таких мовленнєвих порушень як:

- артикуляторно-фонематична дислалія,
- акустико-фонематична дислалія,
- дизартрія,
- ринолалія.

ФФНМ при дислалії проявляється в наступному:

Порушення звуковимови:

дитина може викривляти, замінювати або пропускати звуки, що робить її мовлення нечітким та нерозбірливим.

Труднощі з розрізненням звуків:

дитина не може на слух розрізнити подібні звуки, наприклад, [с] та [ш], [з] та [ж].

Вплив на письмо та читання:

через порушення фонематичного слуху, дитині важко засвоювати письмо та читання, оскільки вона не розрізняє звуки на слух та не може їх правильно відтворювати.

Обмежений словниковий запас:

через труднощі з вимовою дитина може уникати використання деяких слів, що призводить до збіднення словникового запасу.

Аграматизми:

можуть виникати помилки у вживанні граматичних форм слів.

Причини ФФНМ при дислалії можуть бути різні:

Функціональні порушення можуть бути пов'язані з порушенням роботи мовленнєвого апарату або недостатньою сформованістю мовленнєвих зон у мозку.

Органічні порушення можуть бути викликані травмами, захворюваннями або іншими ураженнями центральної нервової системи [5, с. 67].

Успадкування: у деяких випадках ФФНМ може передаватися у спадок.

Мовлення розвивається за певними етапами, під час якого розвиваються всі сторони мовленнєвої системи, проте через низку різних причин можуть спостерігатися порушення, і одне з них – фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення. Якщо не приймати мір, то дефектна вимова негативно впливатиме на повноцінний розвиток фонематичного слуху (неправильні кінестетичні відчуття). Наступним негативним наслідком буде збіднення словника, дитина не поповнює запасу слів таким, де важкорозрізнявані звуки. З цієї ж причини не формується в повній мірі граматична сторона мовлення. Отже, якщо не вести логопедичної роботи, в результаті складної дислалії може розвинутих загальний недорозвиток мовлення, відзначено в [6, с. 178-179]. ФФНМ потрібно обов'язково коригувати, інакше в дитини можуть з'явитися складнощі в навчанні в школі. Більшість дослідників підкреслюють зв'язок між порушеннями писемного мовлення та недоліками усного мовлення й фонематичного слуху. Адже усне мовлення, читання й письмо як різні сторони єдиного мовленнєвого процесу внутрішньо тісно пов'язані, тому різні порушення усного мовлення або його недорозвинення відображаються на процесах читання і письма. Невиправлене в дошкільному віці ФФНМ проявляється дисграфією і дислексією. Фонематична дислексія відображає недорозвиток фонематичних узагальнень. У дитини не сформовані функції фонематичного аналізу. Такі діти спотворюють звукову та складову структуру слів — пропускають, переставляють, додають, замінюють звуки, склади під час читання (букви під час письма). Наприклад, дитина пише «лошка» і, змінюючи слово на «ложечка», все одно пише «лошечка». Дитина не розрізняє звуки [ш] — [ж] на слух і, як не змінює слово, все одно чує [ш]. Або слово «машина» дитина прочитає як «масина»). Дитина плутатиме літери під час написання або читання, погано розрізнятиме звуки на слух і викривлятиме їх у мовленні [4 С. 548–551].

Розвиток фонематичних процесів відбувається поступово. Фонематичний слух формується у малюка дуже рано. Про це свідчать його спроби відрізнити звуки навколишнього світу від звуків зверненого до нього мовлення, орієнтація на мовленнєві звуки в процесі сприймання і розуміння мовлення дорослих. Для розуміння дитини у ранньому віці важливим є не семантичний зміст звернених слів, наголошує І.Брушневська, а їх ритмічне структурування в забавлянках, потішках [1, с.84-89].

Виокремлюють такі етапи:

1. Дофонематичний етап. Від народження до шести місяців.

Дитина ще не диференціює звуки мови на слух, а слово сприймає глобально, спираючись на інтонацію та ритмічний малюнок. Малюк радіє, коли до нього з позитивними емоціями звертається, засмучується у випадку грізної інтонації, хоча розуміння мови ще не розвинене.

Фонематичний (мовний) етап.

Початковий етап. Від шести місяців до двох років. Диференціюються контрастні фонemi. Активно розвивається розуміння. Критика до своєї і чужої мови знижена. Правильна і неправильна вимова не розрізняються. Звуковимовний бік мовлення викривлений.

Від двох до чотирьох років. Від двох до трьох років удосконалюються реакції дитини на немовні і мовні звуки. Розрізняються звуки відповідно до їх фонематичних ознак. Помічається різниця між правильною і неправильною звуковимовою. Звуковимова недосконала.

До чотирьох років. В нормі - фонематичне сприймання і уявлення сформовані. Формується критика до власного мовлення.

До п'яти років. Завершується процес спонтанного фонематичного розвитку. Дитина не тільки чує, але і правильно вимовляє всі звуки рідної мови.

Заключний етап. До шести років настає усвідомлення звукового складу слова. Одне з найважливіших завдань у загальній системі навчання рідної мови в ЗДО і в родині - це розвиток фонематичного сприйняття. Безперечним є взаємозв'язок розвитку фонематичного сприйняття не тільки з вимовою звуків, але із лексико-граматичною будовою мовлення..

Загальні ознаки ФФНМ:

- відсутність у мовленні тих чи інших звуків;
- заміна звуків;
- відсутність звуку або заміна його іншим за артикуляційною ознакою;
- заміна групи звуків на середній невиразний звук;
- вживання звуків мови нестійке (може іноді вимовляти звук, але не у всіх словах);
- викривлена вимова одного або декількох звуків;
- незрозуміла мова;
- «стисла артикуляція»;
- недостатня виразність і чіткість мовлення;
- труднощі під звукового аналізу мовлення;
- невідповідність до елементарних форм звукового аналізу та синтезу.

Таким чином, ми бачимо, що у дітей з ФФНМ дефекти звукової сторони мови виражені фонематичними, такими як заміна або змішування звуків і фонетичними – викривленням звуків [6, с.176].

Можна виділити основні прояви, що характеризують цей стан.

Недиференційована вимова пар або груп звуків. В цих випадках один і той же звук може служити для дитини заміном двох або навіть трьох інших звуків. Наприклад, м'який звук т' вимовляється замість звуків с, ч, ш («тюмка», «тяска», «тяпка» замість сумка, чашка, шапка).

Заміна одних звуків іншими, такими що мають більш просту артикуляцію і викликають менше труднощів у вимові для дитини. Звичайно звуки, складні для

вимовлення, замінюються більш легкими, які характерні для раннього періоду мовного розвитку. Наприклад, звук л вживається замість звуку р, звук ф – замість звуку ш. У деяких дітей ціла група свистячих і шиплячих звуків може бути замінена звуками т і д («табака» замість собака і т.п.).

Змішування звуків. Це явище характеризується нестійким вживанням цілого ряду звуків в різних словах. Дитина може в одних словах вживати звуки правильно, а в інших - замінювати їх близькими по артикуляції або акустичним ознакам. Так, дитина, уміючи вимовляти звуки р, л або з ізольовано, в зв'язному мовленні вимовляє їх змішано.

Діти з ФФНМ можуть зазнавати труднощів у розрізненні однотипних звуків, а також в аналізі слів на слух. визначенні та розрізненні фонем – елементарних звукових одиниць мови, що впливає на їх здатність до навчання читання та письма, можуть мати менший словниковий запас і робити більше помилок у граматиці порівняно з однолітками, можуть то правильно, то неправильно вимовляти одні й ті самі звуки чи слова.

Наявність однієї або декількох ознак ФФНМ не є підставою для постановки діагнозу.

Найчастіше артикуляторно складні звуки замінюються більш простими: [р] на [л], [з] на [т], [ш] на [ф] і т. д. ФФНМ може проявлятися і в недиференційованій вимові звуків, при цьому цілий ряд звуків може замінюватися одним, наприклад, [т'] замість [с'], [ч], [ш]. Найтипівішими є заміни звуків на більш прості за місцем і способом артикуляції (наприклад, *р* замінюється на *л* або *в*). При цьому дитина той самий звук може замінювати різними звуками: «*либа*» — риба, «*добве*» — добре тощо. Бувають випадки, коли дитина може правильно вимовляти ізольований (окремий) звук, а в самотійному мовленні замінювати, спотворювати його. Зсув звуків і їх нестійке вживання в мові є ще одним проявом ФФНМ, при цьому звуки можуть як замінюватися артикуляторно або акустично близькими в одних випадках, так і вимовляється правильно, в інших. Як правило такі порушення в перспективі будуть супроводжуватися однотипними замінами літер при письмі, що називається артикуляторно-акустичною дисграфією.

Досить часто фонематичні порушення поєднуються з фонетичними дефектами, такими як викривлення вимови одного або декількох звуків (сигматизмом, ротацизмом, ламбдацизмом та ін.). При ФФНМ кількість таких, дефектно вимовлених, звуків може досягати 16-20.

Діти з ФФНМ зазнають труднощів з оволодінням фонематичним аналізом - нездатні виділити звуки на тлі слова, визначити їх послідовність і кількість, що є наслідком порушеної звуковимови. Таким дітям важко дається вимова складних слів і слів зі збігом приголосних. В процесі промовляння подібних слів спостерігаються перестановки і заміни складів і їх пропуски, додавання всередині складу зайвого звуку і т. д. Також, при ФФНМ може проявлятися нечіткість артикуляції. Діти з ФФНМ значно гірше володіють нормативною

звуковимовою, ніж діти цього віку без ФФНМ, що свідчить про недорозвинення мовленнєвослухового аналізу. Найбільше число помилок пов'язано зі змішуванням звуків (частіше свистячих і шиплячих, а також сонорних [л] та [р]). Також зустрічалось викривлена вимова звуків (призубний і бічний сигматизм, увулярна вимова [р]) змішування звуків. Менш поширеними помилками є стійкі заміни звуків і відсутність звуків, зокрема [р]. Найбільші труднощі діти відчують при вимові слів і фраз, що містять звуки, близькі за артикуляцією або звучанням.

Граматичний лад мови у дітей з ФФНМ, як і словниковий запас, зазвичай в межах вікової норми, хоча при спеціальному обстеженні часто виявляються помилки в узгодженні частин мови, словозміні і вживанні прийменників.

Крім дефектів вербального характеру, діти з ФФНМ виявляють деякі особливості протікання вищих психічних функцій: звуження обсягу пам'яті (особливо на мовний матеріал), труднощі в розумінні абстрактних понять, нестійкість довільної уваги, труднощі перемикавання, уповільненість розумових процесів та ін.

Всі ці порушення несприятливо діють на успіхи в навчанні і обумовлюють нестійку успішність на заняттях.

Дитина досягнувши шкільного віку повинна мати сформоване, граматично правильно оформлене мовлення. Кількість порушених звуків у дитини з ФФНМ може бути досить значною. Таке порушення звуковимови у дітей безпосередньо зумовлене несформованістю у них фонематичного слуху.

ФФНМ буває первинним і вторинним, за ступенем прояву порушень поділяють на: легку, середню та важку ступінь.

Виділяють три ступені ФФНМ в залежності від вираженості дефектів звукової сторони мови:

Легка ступінь ФФНМ характеризується порушенням диференціації тільки дефектно вимовлених звуків.

Середня ступінь ФФНМ при якій наявні грубі порушення звукового аналізу. Спостерігається недостатня диференціація значного числа звуків, різних фонетичних груп. Але їх артикуляція в усному мовленні сформована досить.

Важка ступінь ФФНМ при якій відзначається глибоке фонематичне недорозвинення, що виражається в несприйнятті звуків на слух, дитина їх не розрізняє, не здатна виділити звуки в слові і не може встановити їх послідовність. [З с. 36–53].

Поряд з порушеною звуковимовою у дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням спостерігаються помилки в складовій структурі слова і звуконаповненості. Дітям із важкою формою порушення складно говорити довгі слова або слова на збігу приголосних (транспорт, портрет). У таких словах дитина буде плутати літери або склади, пропускати або вимовляти неправильні. Крім цього, у дітей з будь-яким ступенем ФФНМ порушена концентрація уваги,

недостатній лексичний запас, слабо розвинене абстрактне мислення, уповільнене звичайне мислення.

Система навчання і виховання дітей з ФФНМ включає розвиток фонематичного сприйняття, корекцію звуковимови, щоб повноцінно оволодіти грамотою. Ю. Ключкова звертає увагу на взаємодію логопеда та вихователя у подоланні мовленнєвих недоліків [2, с.503-506].

До корекції ФФНМ потрібно підходити комплексно і розраховувати, що терапія триватиме 6-10 місяців, протягом яких логопед: коригує вимову та артикуляцію, розвиває фонематичне сприйняття та аналіз, готує дитину до навчання, розвиває навички утворення слів, словозміни, збагачує словниковий запас, розвиває правильне, зв'язне, граматично правильно оформлене мовлення.

Під час корекції, крім наочних матеріалів, фахівець може вдаватися до спеціальної артикуляційної гімнастики та логопедичного масажу. Заняття можуть бути груповими та індивідуальними.

Діткам із ФФНМ потрібна також робота з дитячим психологом, який допоможе розвивати пам'ять, мислення, моторику, слухову увагу та пам'ять. Заняття з психологом знижують тривожність, покращують концентрацію уваги та допомагають долати комплекси і ступор у спілкуванні з оточуючими.

Якщо своєчасно виявити ФФНМ та провести комплексну корекцію, то можна повністю усунути порушення та підготувати дитину до стандартного навчання в школі.

Профілактика ФФНМ включає:

- Регулярне спілкування з дитиною
- Стимуляція розвитку мовлення з раннього віку
- Звернення до фахівців за перших ознак порушень мовлення

Корекція ФФНМ включає індивідуальні та групові логопедичні заняття. Під час комплексної корекційної терапії перед логопедом стоїть кілька завдань:

- Розвивати звукову сторону мови. Спеціаліст допомагає розвивати фонематичне сприйняття, спираючись на зоровий, мовленнєслуховий і мовленнєруховий аналізатори.
- Розвивати лексичний запас і граматичний лад мовлення. Дитину вчать визначати кількість слів у реченні, їхню послідовність і розташування.
- Формувати зв'язне мовлення. Допомагають дитині вчитися зв'язно говорити, програмувати зміст висловлювання, а також точно і чітко формулювати думки.
- Розвивати і вдосконалювати психологічні передумови до навчання: запам'ятовувати слова та інформацію, покращувати концентрацію уваги, самоконтроль і пізнавальну активність.
- Формувати повноцінні навчальні вміння. Планувати майбутню діяльність, контролювати хід процесу, працювати в певному темпі, вчитися застосовувати знання, а також аналізувати продуктивність своєї роботи.

- Розвивати та покращувати комунікативну готовність до навчання. Дитина вчиться уважно слухати та чути, що говорить педагог, розуміти поставлені усні завдання, а також послідовно їх виконувати, спокійно сприймаючи контроль та оцінки вчителя-логопеда.

- Формувати комунікативні вміння та навички навчальних ситуацій.

Отже, опанувати писемне мовлення можна лише за достатньої сформованості певних функцій, зокрема:

- фонематичного сприймання (впізнавання, диференціації, розрізнення фонем);

- фонематичного аналізу (можливості виокремлення звуків) і синтезу (поєднання звуків);

- зорового аналізу й синтезу (здатності побачити подібність і відмінність літер), просторових уявлень (можливості запам'ятовування зорового образу букви);

- правильної звуковимови;

- графомоторних навичок;

- лексико-граматичного ладу мовлення.

Якщо наявні у дитини будь-які порушення в мовленні, потрібно якомога раніше звернутися до фахівця. Завдяки корекційним заняттям дитина зможе говорити красиво і правильно, повноцінно розвиватися і навчатися.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Багатий досвід роботи фахівців показує, що чим раніше у дітей виявлено ФФНМ, тим успішнішим буде результат. Грамотна комплексна корекційна програма дає змогу повністю усунути дефекти вимови. Починати корекційну терапію в потрібно в дошкільному віці, щоб, вступаючи до школи, дитина вже могла освоювати програму, так само як і інші діти. Цілеспрямована, направлена, послідовна робота логопеда, педагогів та батьків з усунення фонетико-фонематичних порушень мовлення у дітей буде успішною, якщо буде спільна робота направлена на розвиток сприйняття і диференціації звуків, складів і слів, формування фонематичного аналізу і синтезу, вихованні артикуляційних навичок, розвитку інтонаційної виразності мовлення, дрібної моторики рук, формуванні правильного мовленнєвого дихання, що дозволить істотно знизити прояви фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення та буде надійною запорукою успішного оволодіння процесами читання та письма. Проводити подальші дослідження з подолання порушень усного та попередження писемного мовлення, застосовуючи інноваційні методи навчання. ФФНМ – це складне порушення, що потребує своєчасної діагностики та корекції. Батькам важливо знати основні ознаки та симптоми розладу, а також звертатися до фахівців за перших проявів проблем із мовленням.

Література

1. Брушневська І.М. Механізми розвитку фонематичного компоненту мовленнєвої діяльності дітей за умов звичайного онтогенезу [Текст] / І.М. Брушневська // Збірник наукових праць «Педагогічні науки». Випуск LXX. Том 1. Херсон. 2016. С.84-89.

2. Ключкова, Ю. Особливості корекції логопеда та вихователя для дітей старшого дошкільного віку з ФФНМ в умовах ДНЗ. Молодий вчений, 4 (56), 2018. с. 503-506. вилучено із <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4754>

3. Рібцун Ю. В. Характеристика фонетико-фонематичної складової мовлення дітей п'ятого року життя із ФФНМ / Ю. В. Рібцун // Український логопедичний вісник : зб. наук. пр. – Вип. 2. 2011. С. 36–53.

4. Соловійова І. С. Передумови формування навичок писемного мовлення у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення / І. С. Соловійова // Формування життєвої компетентності осіб з особливими освітніми потребами в системі позашкільної, спеціальної та інклюзивної освіти [Електронне видання] : зб. наук. пр. [за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф.] / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [за заг. ред. Ю. Д. Бойчука]. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 548–551.

5. Логопедія : підручник для студентів ВНЗ / за ред. Шеремет М.К. 5-те вид., переробо. та допов. Київ : Слово, 2019. 856 с.

6. Хрестоматія з логопедії: Історичні аспекти. Дислалія. Дизартрія. Ринолалія : навчальний посібник / за заг.ред. Шеремет М.К., Мартиненко І.В. 2-ге вид., змін. і доповн. Київ : КНТ, 2021. 380с.

References:

1. Brushnevskaya, I.M. (2016). Mekhanizmy rozvytku fonematychnoho komponentu movlennievoi diialnosti ditei za umov zvychainoho ontogenezu [Mechanism of development of the phonemic component of children's speech activity under normal ontogenesis]. Kherson, 84-89 [in Ukrainian].

2. Klochkova, Yu. (2018). Osoblyvosti movlennievoi korektsii lohopedata ta vykhovatelya dlia ditei starshoho doshkilnoho viku z ffnm v umovakh dnz.[SPECIFIC FEATURES OF SPEECH CORRECTION BY A SPEECH THERAPIST AND TEACHER FOR CHILDREN OF OLDER PRESCHOOL AGE WITH FFM IN THE CONDITIONS OF A PRESCHOOL]. Molodyivchenyi – Young Scientist, 4 (56), 503-506. Retrieved from <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/4754>[in Ukrainian].

3. Ribtsun, Yu. V. (2011). Kharakterystyka fonetyko-fonematychnoi skladovoi movlennia ditei piatoho roku zhyttia z FFM [Characteristic of the phonetic-phonemic component of speech in children of the fifth year of life with FFM]. Ukrainskyi lohopedychnyi visnyk – Ukrainian Logopedic Bulletin, 2, 36–53 [in Ukrainian].

4. Solovyova, I. S. (2023). Peredumovy formuvannia navychok pysemnoho movlennia u ditei doshkilnoho viku z porushenniamy movlennia [Prerequisites for the formation of written speech skills in pre-school children with speech disorders]. Kharkiv: KhNPU named after G. S. Skovoroda, 548–551 [in Ukrainian].

5. Sheremet, M.K. (2019). Lohopediia : pidruchnyk dlia studentiv VNZ [Speech therapy: a text book for university students]. Kyiv: Slovo, 856 p. [in Ukrainian].

6. Sheremet, M.K., Martynenko, I.V. (2021). Khrestomatiia z lohopedii: Istorychni aspekty. Dyslaliia. Dyzartriia. Rynolaliia [Text book on speech therapy: Historical aspects. Dyslalia. Dysarthria. Rhinolalia]. Kyiv: KNT, 380p. [in Ukrainian].

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>